

Шкуратов О.І.доктор економічних наук, професор,
перший проректор

Київського національного університету будівництва і архітектури

Гончар В.В.

аспірант

Київського національного університету будівництва і архітектури

Shkuratov Oleksii, Gonchar Volodymyr

Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture

**СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД****SYSTEM OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT
FOR THE ECONOMIC SECURITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

На основі методології системного підходу, що розглядає об'єкт як цілісну систему, а також результатів дослідження взаємозв'язків ключових складових економічної безпеки територіальних громад, було розроблено структурно-логічну модель системи її організаційно-економічного забезпечення. У межах цієї моделі система економічної безпеки територіальних громад представлена як сукупність взаємопов'язаних елементів (суб'єкти, об'єкт, цілі, завдання, принципи, функції, організаційна структура) та підсистем (інформаційно-аналітичної, забезпечувальної, функціонально-інструментальної, результативно-цільової), які взаємодіють між собою та утворюють єдине функціональне ціле. Запропонована модель сприятиме більш системному підходу до формування управлінських рішень, спрямованих на збалансоване забезпечення економічної безпеки територіальних громад.

Ключові слова: територіальна громада, економічна безпека, система, модель, елементи.

Under conditions of decentralization, economic instability, and external threats, territorial communities in Ukraine face new challenges that affect their financial stability and ability to ensure economic security. This security becomes a key factor in socio-economic resilience and effective local self-government. Achieving it requires not only financial resources but also the implementation of an organizational and economic system capable of forecasting and neutralizing risks. A comprehensive analysis of this issue demands a systemic approach that views the community as an integrated system. Based on the methodology of the systems approach, which considers the object as a single whole, and the results of research into the interrelationships of key components of the economic security of territorial communities, a structural and logical model of the system of its organizational and economic support has been developed. Within this model, the economic security system of territorial communities is presented as a set of interconnected elements (subjects, object, goals, tasks, principles, functions, organizational structure) and subsystems (information-analytical, resource-support, functional-instrumental, and result-target), which interact with each other and form a single functional entity. The proposed model contributes to a more systematic approach to the development of management decisions aimed at balanced economic security for territorial communities. Also, this system forms a single effective mechanism for countering destructive phenomena in the economy of territorial communities by predicting, identifying, assessing, preventing, and minimizing their negative impact. The study of the organizational and economic support system for the economic security of territorial communities has significant scientific and practical potential. Further research may focus on the development of adaptive models of organizational and economic security capable of responding to internal and external risks, particularly under conditions of emergencies, martial law, or economic recession.

Keywords: territorial community, economic security, system, model, elements.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації влади, а також економічної нестабільності та загроз зовнішньої агресії, перед територіальними громадами України постають нові виклики, що безпосередньо впливають на

їхню фінансову стійкість, інвестиційну привабливість і спроможність забезпечувати економічну безпеку на місцевому рівні. Економічна безпека громади перетворюється на ключовий елемент збереження соціально-економічної

стабільності на місцях, формування ефективної системи місцевого самоврядування та гарантування базових потреб населення.

З огляду на загострення внутрішніх і зовнішніх ризиків, забезпечення економічної безпеки вимагає не лише фінансових ресурсів, але й створення дієвої організаційно-економічної системи, яка б дозволяла прогнозувати загрози, оперативно реагувати на виклики та забезпечувати ефективне управління ресурсами громади [1, с. 8]. Тобто, процес забезпечення економічної безпеки без урахування її системного характеру в межах територіальних громад є обмеженим. Своєю чергою ефективне дослідження цієї проблематики можливе лише за умов застосування методології системного підходу – наукового напрямку, що ґрунтується на вивченні об'єкта як цілісної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Системний підхід виступає універсальним інструментом аналізу складних процесів, явищ і структур. Він дозволяє репрезентувати досліджуваній об'єкт як систему, що має внутрішню структуру, властивості та механізми регулювання. Застосування системного підходу дозволяє досліджувати наукову проблему в її повноті, виявляючи причини виникнення, сутність, впливові чинники та внутрішні взаємозв'язки, що формують узагальнену теоретичну модель функціонування системи [2; 3].

Одним із найефективніших інструментів вивчення складних систем, до яких належить і економічна безпека, є системний аналіз. Він уперше був використаний для дослідження взаємодії людини з природним середовищем у контексті глобальних змін. Відомим прикладом у цій сфері є модель Дж. Форрестера [4], побудована на концепції системної динаміки. Ця модель має високий рівень агрегування, проте характеризується значною узагальненістю змінних і нехтуванням культурними особливостями та локальними традиціями.

У межах загальної теорії систем Л. фон Берталанфі наголошував, що будь-яка система складається з взаємопов'язаних елементів, які в сукупності утворюють більше, ніж просту їхню суму – мова йде про емерджентні властивості та ефект синергії [5]. Учений також підкреслював, що фізичні системи є закритими щодо навколишнього середовища, натомість живі системи, навпаки, є відкритими [5, с. 27].

С. Урба зазначає [6, с. 22], що реалізація системи економічної безпеки держави повинна відбуватися завдяки: виявленню різних видів загроз, ризиків, чинників, які негативно впливають на рівень економічної безпеки держави; формулюванню завдань і визначенню цільових пріоритетів, зокрема формуванню надійної

сукупності заходів для забезпечення економічної безпеки у напрямі гарантування національної безпеки держави; розподілу функцій системи економічної безпеки держави, ідентифікації, моніторингу та аналізу загроз економічній безпеці; розробленню та застосуванню заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки держави, нейтралізацію внутрішніх та зовнішніх загроз, соціального захисту населення. Наукова праця Р. Білика [7] присвячена виявленню та розкриттю інституційних та економічних передумов забезпечення економічної безпеки територіальних громад в Україні. З огляду на зростаючу складність наукових та практичних завдань, системний підхід є ключовим інструментом для всебічного аналізу економічної безпеки територіальних громад. Попри наявність різних наукових концепцій, у цьому напрямку спостерігається позитивна динаміка, що сприяє розробці ефективних стратегій вирішення економічних проблем.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних та прикладних засад формування системи організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. З історичної точки зору, системний підхід виник як альтернатива традиційному розділенню досліджень на окремі дисципліни, такі як фізика, екологія, економіка тощо. Сучасні умови потребують його використання як універсального методу аналізу складних систем, що дозволяє не лише коректно формулювати проблеми, а й розробляти ефективні стратегії їх розв'язання.

Специфіка системного підходу полягає у встановленні закономірностей формування складних систем та дослідженні механізмів їхнього функціонування. Він дозволяє інтегрувати різні наукові сфери в єдину концептуальну основу. Завдяки цьому методологія системного підходу може стати ключовою для аналізу економічної безпеки територіальних громад. Системний аналіз, як одна з методологічних основ дослідження складних систем, дозволяє розглядати економічну безпеку територіальних громад як багатовимірний процес, що охоплює взаємодію просторових, економічних, політичних, соціальних та екологічних чинників. Цей підхід передбачає послідовне розбиття досліджуваного об'єкта на підсистеми, що дозволяє деталізувати проблематику та визначити ефективні шляхи її вирішення.

Попри те, що в різних джерелах поняття «система» трактується по-різному, його сутність залишається сталою. Система – це сукупність елементів, які можливо виокремити, і яка

характеризується цілісною будовою. Головною ознакою системи є тісні внутрішні зв'язки між її елементами, які значно міцніші за зв'язки з зовнішніми об'єктами. Саме ці внутрішні зв'язки забезпечують інтегративні властивості системи та дають змогу відрізнити її від простої сукупності об'єктів.

Аналіз різноманітних підходів до розуміння терміну «система» дозволив сформулювати визначення, яке, на нашу думку, найточніше відображає сутність цього поняття в контексті забезпечення економічної безпеки територіальних громад. Отже, система – це впорядкована сукупність об'єктів та взаємозв'язків між ними, що перебувають у взаємозалежності та організовані відповідним чином, з метою виявлення економічних ризиків, загроз і небезпек для територіальних громад. Така система формує єдиний ефективний механізм протидії деструктивним явищам в економіці територіальних громад шляхом прогнозування, виявлення, оцінювання, профілактики й мінімізації їх негативного впливу.

Таке розуміння системи враховує ключові особливості забезпечення економічної безпеки з огляду на специфіку місцевого самоврядування. Насамперед, мова йде про цілісність та взаємопов'язаність її елементів. Система має чітку організацію та структуру, а її елементи – визначену послідовність і підпорядкованість. Важливо також наголосити, що в спрощеному вигляді ці елементи – це інструменти й ресурси територіальної громади для забезпечення економічної безпеки, які узгоджуються з цілями національної безпеки держави.

Кожна система взаємодіє із зовнішнім середовищем через входні та вихідні елементи. Вхід відображає вплив зовнішнього середовища на систему, тоді як вихід – це результат функціонування системи, тобто її вплив на зовнішній світ. На практиці навіть у невеликій системі наявна велика кількість входів і виходів, кількісно охопити та передбачити які надзвичайно складно. У наукових дослідженнях доцільно зосередитися лише на найбільш значущих входних і вихідних елементах, ігноруючи ті, що мають незначний вплив на функціонування системи та стан середовища. На нашу думку, проведення натурних випробувань у цьому контексті є ускладненим через неможливість отримання об'єктивних результатів: це пов'язано як зі складністю самих об'єктів дослідження, так і з непередбачуваністю умов їх функціонування. Відтак, одним із доцільних підходів до формування системи економічної безпеки територіальних громад є моделювання.

Термін «модель» походить від латинського *modulus*, що означає «міра», «зразок», «аналог».

У науковому сенсі модель розглядається як теоретичне відтворення реальності, що дозволяє з допомогою обмеженої кількості змінних описувати складні процеси. В економічній енциклопедії модель трактується як інструмент для наближеного опису економічних явищ за допомогою системи ключових концепцій [8].

Незважаючи на різне розуміння понять «модель» і «моделювання» в різних сферах науки й практики, їх об'єднує те, що модель завжди відображає реальний об'єкт у певному аспекті, дозволяючи аналізувати його характеристики. Модель – це абстрактне представлення дійсності, яке дає змогу вивчати окремі її елементи, прогнозувати поведінку системи й ухвалювати обґрунтовані рішення. Особливого значення набуває об'єктивність моделі, її здатність бути предметом дослідження, частково замінюючи реальний об'єкт. Така модель має бути абстрактною, динамічною, структурно-функціональною.

Ключовим етапом побудови моделі будь-якої системи є визначення її складових. Виділення елементів системи базується не стільки на їх матеріальному існуванні, скільки на їхніх функціональних зв'язках із іншими елементами та ролі у досягненні загальної мети системи. Важливо зазначити, що окремим елементом системи вважається її найменша частина, яка діє відповідно до внутрішніх структурних закономірностей, навіть якщо її можна розкласти на ще дрібніші компоненти.

У великих системах структура є багаторівневою. Коли кілька елементів утворюють стійке функціональне об'єднання, таке об'єднання розглядається як підсистема. Всі елементи підсистеми мають спільні ознаки та здатні частково функціонувати автономно. Використання підсистем значно спрощує аналіз складних систем, дозволяючи розглядати їх як окремі об'єкти або як інтегровані частини більшої структури – залежно від масштабу дослідження.

На основі проведеного аналізу взаємозв'язків між ключовими компонентами територіальної економічної системи було розроблено структурно-логічну схему функціонування системи організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки територіальної громади (рис. 1). Ця система включає низку елементів і підсистем, які тісно взаємодіють і логічно доповнюють одне одного. Зокрема, до її складу входять суб'єкти економічної безпеки (органи державної влади, місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання), об'єкти безпеки (громада та її економічна система), а також принципи і функції, які визначають напрями дії цих суб'єктів.

Безпека у будь-якій сфері, передусім, має на меті захист людини, її прав і свобод. Суб'єктами забезпечення безпеки можуть бути як держава

Рис. 1. Структурно-логічна схема системи організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки територіальних громад

Джерело: сформовано авторами на основі [9]

та її органи (законодавчі, виконавчі, судові), так і органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, політичні сили, громадські організації, правозахисні інституції та інші соціальні структури. Крім того, кожна свідомо особа, що поділяє цінності сталого розвитку, володіє громадянською позицією та бажанням активно діяти задля зменшення загроз економічній безпеці, також виступає суб'єктом цього процесу.

Держава як суспільний інститут відіграє ключову роль у формуванні системи економічної безпеки. Вона не лише відстоює національні інтереси, а й виступає гарантом громадської безпеки, реалізуючи внутрішню та міжнародну економічну політику для створення сприятливих умов життя для населення.

Унікальність ролі держави полягає в наявності повноважень щодо застосування примусових заходів через відповідні інституції. Реалізація функцій економічної безпеки відбувається через органи влади різних гілок та спеціалізовані управлінські структури. Проте, окрім примусу, держава також використовує фінансові стимули, що за умови ефективного впровадження можуть бути навіть дієвішими.

У системі організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки територіальних громад пріоритетним завданням є попередження, виявлення та нейтралізація ризиків і загроз. Усі завдання визначаються з урахуванням специфіки території, а розуміння базових

принципів дає змогу суб'єктам ефективно впливати на процеси управління економічною безпекою. Системоутворюючими елементами цієї системи є ті зв'язки, які забезпечують її стабільну структуру і функціонування впродовж тривалого часу. Ці зв'язки формують організаційну структуру, що являє собою сталу та впорядковану взаємодію елементів системи незалежно від змін її функціональної активності.

Фундаментом такої системи є принципи, які відображають загальні положення концепції безпеки. Однією з ключових складових є інформаційно-аналітична підсистема, що забезпечує формування інформаційного поля навколо діяльності господарюючих суб'єктів. Вона сприяє реалізації політики, поширенню інформації про досягнення цілей, а також впровадженню ефективних методів економічного розвитку. Важливою її складовою є система критеріїв та індикаторів для оцінки рівня економічної безпеки та сталого розвитку.

Іншою вагомою підсистемою є забезпечувальна, що охоплює сукупність норм, правил, організаційних елементів і ресурсів, які використовуються для досягнення цілей у сфері економічної безпеки. Функціонально-інструментальна підсистема формує організаційно-економічний механізм протидії економічним загрозам та процесам стагнації території.

Важливим інструментом є встановлення форм управління на різних рівнях: міжнародному,

державному, регіональному, місцевому, корпоративному та громадському. Ці форми охоплюють діяльність, спрямовану на захист територіальних економічних систем, раціональне використання ресурсів і розвиток територій. Органи, що забезпечують економічну безпеку територіальних громад, виконують функції планування, ліцензування, нормування, моніторингу, експертизи, правового регулювання, науки, а також здійснюють контрольні та правозастосовчі заходи [10].

Державний контроль здійснюють уповноважені органи законодавчої та виконавчої влади, зокрема податковий та митний контроль, фінансовий моніторинг тощо. Організаційний – реалізують внутрішні підрозділи підприємств (аудит, ризик-менеджмент). Громадський – здійснюють об'єднання громадян, які мають право брати участь у контролі через експертизи та інші заходи, що гарантують економічну безпеку.

Економічна безпека неможлива без правового забезпечення. Йдеться про створення та дотримання нормативної бази, захист прав громадян, встановлення податкового регулювання економічного розвитку. До реалізації цих заходів залучаються органи внутрішніх справ, прокуратура, суди. Їх функції охоплюють як прямі дії, так і непрямі, що впливають на загальний стан економічної безпеки.

На завершальному етапі система реалізується через результативно-цільову підсистему, яка визначає стратегію, пріоритети, прогнозні сценарії розвитку та розподіл ресурсів для досягнення цілей у сфері економічної безпеки територіальних громад. Цей підхід забезпечує інтеграцію ресурсів та послідовне досягнення запланованих результатів.

Висновки. Продемонстрований понятійний апарат дозволив виділити основні характеристики системного підходу. Спираючись на методологію системного підходу як напрям наукового пізнання і практики, в основі якого лежить дослідження об'єкта як системи, та досліджень взаємозв'язків основних складових економічної безпеки територіальних громад запропоновано структурно-логічну модель системи її організаційно-економічного забезпечення. Як модель системи економічної безпеки територіальних громад налічує низку елементів (суб'єкти, об'єкт, цілі, завдання, принципи, функції, організаційна структура) та підсистем (інформаційно-аналітична, забезпечувальна, функціонально-інструментальна, результативно-цільова), що тісно взаємодіють і логічно взаємодоповнюються. Застосування цієї моделі дасть змогу у подальшому більш системно формувати управлінські заходи щодо збалансованого забезпечення цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Шкуратов О. І., Хохуляк О. О. Формування бюджетного потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 16. С. 7–12.
2. Bertalanffy L. Von. General system theory. Foundations, development, applications, New York: George Braziller, 1968. 296 p.
3. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: [курс лекцій]. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 124 с.
4. Forrester Jay W., World Dynamics. Portland, OR: Productivity Press, 1971. 144 p.
5. Bertalanffy L. Von The theory of open systems in physics and biology. *Science*. 1950. 13 January. P. 23–29.
6. Урба С. І. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 26(1). С. 22–25.
7. Білик Р. Р. Забезпечення економічної безпеки на рівні територіальної громади: принципи, підходи, критерії. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_5
8. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. Т. 2, 2001. 848 с.
9. Шкуратов О. І. Організаційно-економічні основи екологічної безпеки в аграрному секторі України: теорія, методологія, практика: [монографія]. Київ : ДКС Центр, 2016. 356 с.
10. Волосюк М. В., Сіренко І. В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 105–109.

References:

1. Shkuratov O. I., Khokhuliak O. O. (2023) Formuvannia biudzhethnoho potentsialu terytorialnykh hromad [Formation of the budget potential of territorial communities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, vol. 16, pp. 7–12.
2. Bertalanffy L. von (1968) *General system theory. Foundations, development, applications*. New York: George Braziller, 296 p.
3. Kustovska O. V. (2005) *Metodolohiia systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen* [Methodology of the systems approach and scientific research]: kurs leksi. Ternopil: Ekonomichna dumka, 124 p. (in Ukrainian)

4. Forrester J. W. (1971) *World Dynamics*. Portland, OR: Productivity Press, 144 p.
5. Bertalanffy L. von (1950) The theory of open systems in physics and biology. *Science*, January 13, pp. 23–29.
6. Urba S. I. (2017) Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy: sutnist ta osoblyvosti formuvannia [The system of economic security of the state: essence and features of formation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, vol. 26(1), pp. 22–25. (in Ukrainian)
7. Bilyk R. R. (2015) Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na rivni terytorialnoi hromady: pryntsypy, pidkhody, kryterii [Ensuring economic security at the level of a territorial community: principles, approaches, criteria]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii – Economics. Management. Innovations*, vol. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_3_5 (accessed March 25, 2025). (in Ukrainian)
8. Havrylyshyn B. D. (ed.) (2001) *Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. T. 2* [Economic Encyclopedia: in 3 volumes. Vol. 2]. Kyiv, 848 p. (in Ukrainian)
9. Shkuratov O. I. (2016) *Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy ekolohichnoi bezpeky v ahrarnomu sektori Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia* [Organizational and economic foundations of environmental security in Ukraine's agricultural sector: theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv: DKS Tsentr, 356 p. (in Ukrainian)
10. Volosiuk M. V., Sirenko I. V. (2021) Ekonomichna bezpeka terytorialnoi hromady v systemi zabezpechennia yii staloho rozvytku [Economic security of a territorial community in the system of sustainable development provision]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the State*, no. 6, pp. 105–109. (in Ukrainian)